▸ DOSSIER
▸ GUÍA DIDÁCTICA
▸ ACTIVIDADES

globalexpress

ACTUALIDADE NA AULA

Setembro 2014 | Núm. 20

Dereitos moi frustrados

Hai moitas maneiras de matar.
Poden meterte un coitelo na barriga.
Tirarte o pan.
Non te curar dunha doenza.
Meterte nunha casa sen condicións.
Empurrarte até o suicidio.
Torturarte até a morte por medio dun traballo.
Levarte á guerra, etc.
Só poucas destas cousas están prohibidas no noso Estado.

Bertolt Brecht

As condicións de vida empeoraron de forma xeral desde o comezo da crise, especialmente a partir de 2010. Así resulta da análise que fai o Barómetro Social de España (BSE), con datos de once ámbitos: renda e patrimonio, emprego, saúde, educación, vivenda, protección social, seguridade e xustiza, medio ambiente, participación, relacións internacionais e xénero.

Os datos sustentan a experiencia da cidadanía de a pé: vivimos peor non só porque temos menos diñeiro, mais porque vemos como unha maioría que non deixa de crecer non podemos facer fronte a necesidades elementais. Os recortes que nos presentan como imprescindíbeis "para saír da crise" non afectan partidas orzamentarias, mais a dereitos básicos.

Poden os nosos dereitos ser subordinados aos intereses das oligarquías? Pode ser a crise escusa para que dereitos básicos fiquen en papel mollado? Vivimos nunha democracia (goberno do pobo) ou nunha plutocracia (goberno dos ricos)? Estas medidas talvez nos tiren da crise, mais tendo deixado atrás os dereitos que nos corresponden como seres humanos, como cidadanía.

Este *Global* proponse axudar a encontrar respostas a estas preguntas, con datos e análises, colocando sobre a mesa xuntos datos que normalmente nos chegan –se nos chegan– de forma fragmentaria e sen contextualizar.

sumario

p. 02 1. As persoas temos dereitos
p. 10 2. Auxe e caída do Estado do benestar
p. 11 3. Cando os dereitos se frustran
p. 20 4. Consecuencias da perda de DDSS
p. 24 5. Defensa dos DDSS e construción de cidadanía
p. 27 6. Si, pódese. Alternativas en marcha

OXFAM Intermón

1. As persoas temos dereitos

Pintura: Eugène Delacroix

Considérase un dereito o que se concede ou recoñece a un suxeito, en función de circunstancias moi distintas: o nacemento, a herdanza, a veciñanza, a conquista, o traballo, etc. No caso dos dereitos humanos, a circunstancia é precisamente esa: ser unha persoa. Son, por tanto, inherentes a todos os seres humanos polo simples feito de selo, independentemente de calquera trazo diferencial: nacionalidade, lugar de residencia, sexo, orixe nacional ou étnica, cor, relixión, lingua, ou calquera outra condición. Dado que emanan da dignidade da persoa, son **universais** (ninguén está excluído), **inalienábeis** (a ninguén se lle poden arrebatar), **indivisíbeis**, **interdependentes**, **interrelacionados** (non son parcelábeis nin poden ser aplicados illadamente: ningún dereito é máis importante que outro) e non **condicionados** (non se pode esixir ningunha clase de contrapartida). O deber correspondente a estes dereitos é o respecto e a garantía aos dereitos das outras persoas.

O contido dos dereitos humanos está estreitamente vinculado ás condicións que permiten á persoa a súa realización; isto é, o que garante unha vida digna. Pode dicirse neste sentido que corresponden ás necesidades básicas dos diferentes ámbitos en que consiste ser humano: alimento, seguridade, liberdade, afecto, etc.

A Declaración Universal dos Dereitos Humanos pola Asemblea Xeral das Nacións Unidas (París, 10 de decembro de 1948) é a culminación dun longo proceso en que a Humanidade foi adquirindo conciencia da súa dignidade e igualdade, ao mesmo tempo que un punto de partida para ir concretando e detallando estes dereitos.

En culturas milenarias encóntranse referencias que se poden considerar precedentes, como, por exemplo, o código de Hammurabi (Babilonia, 1700 a. C.), Pericles (Grecia, século V a. C.) ou os edictos do rei Asoka (India, século III a. C.). Porén, á medida que se fragua a modernidade é cando se vai asentando a convicción de as persoas sermos suxeitos de dereitos que todo poder debe respectar porque están por cima da vontade de calquera tirano. Os dereitos humanos, tal como hoxe os entendemos, son fillos da Ilustración e das revolucións burguesas que proclaman que ninguén é máis nin mellor que ninguén porque teña nacido nunha ou noutra familia. Á aristocracia ("goberno dos mellores") do sangue oponse a aristocracia da humanidade compartida. É o final das monarquías absolutas e o nacemento das democracias burguesas.

A primeira formulación da época moderna é de 1776 e fai parte da Declaración de Independencia dos Estados Unidos; en 1789, a Revolución francesa proclama a Declaración dos Dereitos do Home e do Cidadán, a máis coñecida, que recolle o dereito a distintos aspectos do que hoxe consideramos exercicio da cidadanía política: sufraxio, li-

berdade de expresión, igualdade legal, etc. É necesario esclarecer que ambas son fillas do seu tempo e que, efectivamente, os dereitos que recoñece son do home e do cidadán; isto é, privativos dos varóns.

Ao longo do século XIX, a burguesía, a clase triunfante das revolucións liberais, asentou un sistema político -económico que favorecía os seus intereses de clase (sistema liberal capitalista). Ao estar a súa riqueza baseada na explotación da man de obra, a clase traballadora comeza a tomar conciencia da súa situación subordinada. Certos movementos políticos e sociais (socialismo, nas súas vertentes reformistas e revolucionarias, anarquismo, feminismo, etc.) tentan subverter esta situación. Algúns destes discursos articuláronse no poder (socialdemocracia) e outros conseguiron certos éxitos a través da mobilización (sufraxio universal, xornada laboral de oito horas, etc.).

O comezo do século XX rexistra dous feitos decisivos, de signo contrario:

- Triunfo da Revolución Rusa, en que pola primeira vez ten éxito un proceso político transformador que propón mudar o sistema económico (capitalismo) e político (liberal).
- E, como resposta, o xurdimento de posturas e movementos ultranacionalistas que desembocaron no fascismo, cuxo obxectivo era frear por calquera medio, incluída a violencia, os principios de igualdade económica e social que as ideoloxías socialistas (e o propio liberalismo) propuxeron. Deste modo, o fascismo articulado no poder (Italia, Alemaña, España) restrinxía gran parte dos dereitos individuais e colectivos por crer que ameazaban a estabilidade e a orde social.

O século estreárase cunha sanguinaria guerra (a primeira considerada mundial), que provocou oito millóns de mortos e seis millóns de discapacitados. Despois viñeron os réximes totalitarios xurdidos nos anos 20 e 30, que provocaron un dos maiores horrores da historia, seguidos da Segunda Guerra Mundial. Se o horror da primeira gran guerra deu nacemento á Sociedade das Nacións como unha tentativa de non repetir erros, despois da segunda xorde a ONU como un grito de "Nunca máis!". Os xuízos de Nuremberg e Tokío contra altos responsábeis nazis e xaponeses, acusados de crimes de guerra e xenocidios, mostraban a necesidade de establecer garantías de respecto polos seres humanos, tentando un consenso universal sobre unha serie de dereitos explicitados.

Neste contexto, é xerada a Declaración, froito do convencemento de que, como proclama o preámbulo, "a liberdade, a xustiza e a paz no mundo teñen por base o recoñecemento da dignidade intrínseca e dos dereitos iguais e inalienábeis de todos os membros da familia humana".

Xeracións de dereitos humanos

A partir do momento fundacional en que se proclama solemnemente que todos os seres humanos, polo feito de o seren, somos suxeitos dunha serie de dereitos, iniciouse un proceso ao longo do cal estes foran desenvolvéndose e concretando. Esta evolución, aínda en marcha, dá lugar á organización dos dereitos humanos en tres xeracións (concibida pola primeira vez por Karel Vašák en 1979), asociada cada unha a un dos grandes valores proclamados na Revolución Francesa: liberdade, igualdade e fraternidade.

Os dereitos de primeira xeración son os civís e políticos, vinculados co principio de **liberdade**. Están recollidos na Declaración Universal dos Dereitos Humanos de 1948.

Os de segunda xeración son os económicos, sociais e culturais, e corresponden ao principio de **igualdade. Están recollidos no Pacto Internacional de Dereitos Económicos, Sociais e Culturais**, un tratado multilateral adoptado pola Asemblea Xeral das Nacións Unidas o 16 de decembro de 1966.

A terceira xeración de dereitos, xurdida nos anos 80 e formada polos chamados dereitos dos pobos, relaciónase coa **solidariedade**. Recolle dereitos heteroxéneos como o dereito á paz, á calidade de vida, etc.

Foto: Freshwater

Salario cidadán

Desde hai xa un tempo, crece a reivindicación de que entre os dereitos da cidadanía sexa recoñecido o de recibir uns ingresos que garantan o acceso a medios dignos de vida. Existen varias formulacións, con contidos diferentes, mais co obxectivo común de reducir as desigualdades e de participar nos bens comúns.

A **renda básica universal**, segundo a Rede Renda Básica, é un ingreso pago polo Estado, como dereito de cidadanía, a cada membro de pleno dereito ou residente da sociedade mesmo se non quere traballar de forma remunerada, sen tomar en consideración se é rico ou pobre ou, dito doutra forma, independentemente de cáles poidan ser as outras posíbeis fontes de renda, e sen importar con quen conviva.

A **renda garantida de cidadanía** é un dereito universal de todos os cidadáns e cidadás, subxectivo, de carácter individual, vinculado á situación económica da persoa, e, se for caso diso, do núcleo de convivencia, non condicionado a disponibilidades orzamentarias nin á obrigación de participar en accións de inserción social e laboral. O seu obxectivo é garantir que ninguén estea por baixo do límite da pobreza.

Dereitos económicos, sociais e culturais

Os **dereitos económicos, sociais e culturais (DESC)** xa estaban implícitos na Declaración Universal de 1948, en tanto que recoñece que todas as persoas son suxeitos de dereitos, en igualdade, e que estes constitúen as condicións que garanten unha vida digna.

O Artigo 3 da Declaración establece o dereito á vida. Era cuestión de tempo que as condicións que a garanten tamén fosen recoñecidas como dereitos, xa que esta non é posíbel sen as condicións materiais de existencia. Isto ocorre en 1966, cando a Asemblea Xeral das Nacións Unidas adopta o Pacto Internacional de Dereitos Económicos, Sociais e Culturais de 1966, que entrou en vigor a 3 de xaneiro de 1976.

Despois da Segunda Guerra Mundial, verifícanse as condicións para o que se denomina o "pacto keynesiano", en referencia ao economista británico John Maynard Keynes, que defende a intervención dos poderes públicos na economía para corrixir desigualdades producidas polo sistema. Isto significa un freo á lei fundamental do liberalismo económico –*laissez faire, laissez passer*–, cun Estado forte que asume a responsabilidade de compensar e corrixir as desigualdades alimentadas pola economía de mercado, mediante políticas económicas e fiscais.

A isto súmase o auxe que desde o século XIX vai tomando o movemento obreiro e as conseguintes conquistas sociais, así como o medo ao comunismo de moitos gobernos occidentais (despois da Segunda Guerra Mundial abriuse o período da Guerra Fría, con dous bloques enfrontados que se ollan con temor e receo e que rivalizan por atraer á súa área de influencia o mundo enteiro).

O Estado se convértese nunha especie de contrapoder, lexitimado pola soberanía nacional, que, mediante un sistema fiscal de tipo redistributivo e políticas sociais e de pleno emprego, avanzaba cara á aspiración histórica da equidade social e cara un modelo político baseado en dereitos sociais considerados universais.

Todo isto vai fraguando o Estado do benestar. Pode dicirse que os DESC son os propios do Estado do benestar e do Estado social de dereito, que aparece historicamente como superación do Estado de dereito liberal.

Segundo o Pacto Internacional, os DESC son:

- Nivel de vida saudábel (inclúe alimentación, vestido e vivenda)
- Saúde
- Educación
- Traballo (inclúe os dereitos sindicais)
- Seguridade social
- Participación na vida cultural (cultura, investigación, etc.)

A aplicación dos DESC foi máis teórica do que efectiva (e máis reactiva do que propositiva), máis aínda nos contextos de crise (dereito ao traballo, dereito á vivenda, etc.), nos cales simplemente foron vulnerados de forma reiterada.

O problema de fondo destes dereitos é que exceden o ámbito da **liberdade** e abordan o concepto de **igualdade**. Nunha sociedade capitalista é imposíbel unha auténtica igualdade porque o propio sistema crece sobre a base da desigualdade.

Foto: World Bank Photo Collection

Quen é responsábel de garantilos?

Considérase que un dereito está garantido cando se cumpren estas seis condicións:

- Dispoñibilidade: vulnérase o dereito á educación se non dispomos dunha escola.
- Accesibilidade: se a escola está demasiado lonxe, ou é demasiado cara, ou está ao alcance só dun determinado perfil de xente.
- Aceptabilidade: debe ser socialmente e comunitariamente aceptada; por exemplo, respectando a lingua autóctona.
- Sustentabilidade: a continuidade debe estar garantida.
- Calidade: non basta con que a escola exista; debe impartir educación de calidade.
- Participación: os titulares de dereitos deben poder participar na toma de decisións que afectan a prestación destes servizos e dereitos.

Corresponde aos Estados garantir o exercicio dos dereitos dos seus cidadáns. Actualmente, todos os Estados ratificaron polo menos un dos principais tratados de dereitos humanos, e o 80% catro ou máis, o que significa que se comprometen a establecer obrigacións xurídicas, a cumprilas e a facelas cumprir. Ademais, algunhas normas fundamentais de dereitos humanos gozan de protección universal en virtude do dereito internacional consuetudinario.

Como se garanten? Con leis que confiran sustento xurídico, e con recursos económicos obtidos a través dunha fiscalidade xusta.

Cidadanía global, compromiso global

O Pacto Internacional dos Dereitos Económicos, Sociais e Culturais foi adoptado pola Asemblea Xeral das Nacións Unidas o 16 de decembro de 1966 e entrou en vigor o 3 de xaneiro de 1976. En decembro de 2008 facían parte del 160 países e outros seis o asinaron, mais aínda non ratificado. Con posterioridade, adheriuse Palestina e foi ratificado polo pequeno estado insular de Palaos. Tendo en conta que actualmente existen 194 países recoñecidos, non é unha proporción demasiado má.

O que si é mao é que nin sinaturas nin ratificacións garanten que estes dereitos sexan respectados na práctica. Pode dicirse que en ningún dos países asinantes a cidadanía goza por completo deles. 50% dos traballadores de todo o mundo gaña menos de dous dólares diarios e non ten ningún tipo de contrato nin de protección social. Máis de 1.100 millóns de persoas pasan habitualmente fame e case 2.000 millóns viven en situación de extrema pobreza. A ONU informa que 300.000 persoas non teñen unha casa onde vivir. Hai 58 millóns de nenos e nenas sen escolarizar, segundo a UNESCO, dos que aproximadamente 43% (15 millóns de nenas e 10 millóns de nenas) pode que nunca cheguen a pór un pé nunha aula se a tendencia actual continúa.

Se en moitos países o Estado do benestar está a perder terreo, noutros moitos nunca fixo acto de presenza. Servirá isto de consolo para a cidadanía que aínda gozamos dalgúns restos? Se queremos un mundo rexido polos principios da Declaración Universal dos Dereitos Humanos, que comeza proclamando a igualdade de todas as persoas, debemos traballar para que estes dereitos se universalicen na práctica. A vulneración dos dereitos dunha soa persoa vulnéranos a todas. A cidadanía global esixe compromiso global.

Leis

Como se explica que, non obstante, sexan respectados tan pouco? O problema é que os dereitos económicos, sociais e culturais reciben un tratamento moi diferente aos civís nas constitucións dos Estados. Á diferenza dos de primeira xeración, que son "de obrigado cumprimento" (o que non significa que se respecten completamente: segundo un relatorio aparecido en decembro de 2013, 180 países vulnéranos dalgunha maneira), os DESC fican como aspiracións bastante indeterminadas. Por exemplo, na Constitución española, os dereitos civís (dereito ao voto, liberdade de expresión, etc.) aparecen no capítulo dos dereitos e liberdades que os poderes públicos teñen obrigación de garantir; se unha lei de categoría inferior entra en contradición, pode ser denunciada perante o Tribunal Constitucional. Os dereitos sociais están recollidos, con todo, no dos "Principios reitores da política social e económica", que o lexislador debe (non é obrigatorio) ter en conta, mais sen garantías xurídicas. Isto é, a cidadanía non pode esixir tutela xudicial para reclamar un emprego, unha vivenda, un centro de saúde ou unha escola.

Tamén existe un conflito epistemolóxico que a dereita manexou bastante ben: a suposta dicotomía entre liberdade e igualdade. Así, cando algúns sectores denuncian a vulneración dun DESC (por exemplo, o dereito á vivenda), os gobernos responden que defender este dereito é ir en contra da liberdade (neste caso empresarial). Algo parecido ocorre co dereito ao traballo.

Así, pode darse o caso –que ocorre– de que haxa leis que non só non garanten dereitos, senón que facilitan e legalizan a súa vulneración. Por exemplo, o dereito á vivenda.

- Lei do solo (2002): promulgada durante o Goberno de Aznar, vén dicir que todo solo non cualificado como non urbanizábel é urbanizábel, abrindo a porta a especular cun dereito básico. A súa repercusión na burbulla inmobiliaria foi enorme.
- Lei hipotecaria (1947): non foi concibida como medio de acceso á vivenda, senón para persoas con moitos recursos e coñecementos específicos. Condena á exclusión grandes colectivos con medidas como os abusivos xuros de mora: en ocasións, un só día de demora significa un incremento da débeda de 100 €. A isto engádense os aspectos fiscais: o Goberno lúcrase coas execucións hipotecarias.

Por tanto, non podemos esperar que os nosos DESC sexan respectados até que non fiquen articulados en constitucións de forma clara, aínda que recorrer a instancias internacionais (como fixeron algúns avogados con temas de desaloxos) permitise algún tímido éxito.

Foto: Joan Ggk

Recursos económicos

Foto: Portal del Sur

Os impostos son necesarios para financiar unhas políticas e uns servizos públicos de calidade que garanten o exercicio dos dereitos cidadáns, a igualdade de oportunidades e a cohesión social. Para que así suceda, é imprescindíbel que os impostos sexan equitativos (cada cal contribúe en virtude da súa capacidade), que as institucións e os procedementos sexan transparentes, e que estes sexan ben utilizados, con eficiencia, calidade e transparencia, e que, cando se malgastan, haxa mecanismos que o corrixan con contundencia.

O sistema tributario serve para recadar e para distribuír, e non é inocente: segundo se orientar, pode, na práctica, reducir ou aumentar as desigualdades. "Un sistema fiscal será xusto se o sistema tributario é xusto e se a política de gasto inviste de forma eficiente na provisión de servizos públicos gratuítos, universais e de calidade, na promoción do emprego e na provisión das infraestruturas necesarias", indica un relatorio de Oxfam Intermón sobre xustiza fiscal titulado *Tanto tés, tanto pagas?*

Dez mudanzas necesarias para unha reforma fiscal xusta

1. A política fiscal debe combater a desigualdade á marxe de intereses partidistas, contribuíndo para unha sociedade máis xusta e equitativa.

2. Hai que recadar o suficiente para financiar un modelo social que garante servizos públicos de calidade e igualdade de oportunidades.

3. Debe ser aplicada "tolerancia cero" á fraude fiscal, incluíndo medidas que poñan freo á impunidade dos evasores.

4. Os privilexios e a opacidade dos paraísos fiscais deben desaparecer.

5. Recadar máis non pode implicar aumentar o esforzo fiscal das clases medias e os máis pobres. Quen máis ten, debe contribuír máis.

6. Todos, empresas e individuos, deben tributar en función da súa capacidade e da súa actividade económica real, sen privilexios, nin excepcións.

7. As grandes fortunas e as rendas do capital teñen que contribuír en maior medida, para reducir a presión sobre os salarios e o consumo.

8. O sistema tributario ten que ser progresivo e equitativo no seu conxunto, sen medidas que favorezan os intereses duns poucos.

9. Os beneficios fiscais deben ser excepcionais e só deben ser aplicados se permiten crear valor real e duradeiro (como a creación de novos empregos de calidade).

10. Unha boa política tributaria require un debate público aberto, transparente e con participación cidadá.

(*Tanto tés, tanto pagas?* Relatorio Oxfam Intermón n.º 35).

Foto: Oxfam Intermón

Un sistema tributario que recaia sobre todo nas rendas do traballo e no consumo, en lugar de gravar a riqueza, que non loite eficazmente contra a fraude e a evasión fiscal das grandes fortunas, significa subverter o principio que dá sentido aos impostos, xa que pagan máis quen menos teñen. Os impostos indirectos xogan un papel moi importante na capacidade redistributiva da fiscalidade, dado que están vinculados, non aos bens que se posúen, mais aos gastos, incluídos os que se fan para satisfacer necesidades básicas, como a alimentación ou a cultura. Se, por exemplo, é aumentado o IVE de produtos de primeira necesidade, como alimentación ou medicamentos, todas as persoas que compran tributan por igual, independentemente de que presidan unha multinacional ou estean no desemprego. Outro elemento significativo é o que se favorece con exencións ou desgravacións e a qué rendas favorece. Ambos aspectos definen a orientación real dunha política fiscal, e non as declaracións nin as notas de prensa.

Foto: La Moncloa Gobierno de España

O terceiro pé é a súa capacidade para que tribute todo o mundo que estea obrigado a iso, sen excepción, especialmente as rendas máis altas, mediante políticas efectivas de loita contra a fraude e a evasión de capitais.

Parece que o sistema tributario que acabamos de describir é o español, que fai que quen financian o Estado sexan, sobre todo, as clases

traballadoras e o conxunto da cidadanía mediante os impostos indirectos que gravan o consumo, como mostra un escandaloso dato extraído do citado relatorio de OI: as familias entregan case 50 veces máis ás arcas públicas do que as grandes empresas. IRPF, IVE e Impostos Especiais significan ao redor de 80% da recadación líquida, deixando só 20% para o Imposto sobre Sociedades, que a crise reduciu até o 12% desde 2008.

As rendas e ganancias do capital –especialmente se son moi cuantiosas– acostuman ser canalizadas a través de instrumentos financeiros que permiten unha tributación moi inferior, de modo que a renda declarada non reflicte realmente a capacidade económica dos suxeitos. Un destes mecanismos son as SICAV (Sociedades de Investimento de Capital Variábel), que posibilitan que os donos deses capitais tributen o 1% polos seus lucros, en lugar do 27% que lles correspondería como renda de capital ou o 30% como beneficio dunha empresa. En España, os ingresos obtidos polo traballo pagan uns impostos moi superiores aos gañados, por exemplo, operando na Bolsa.

A isto súmase a gran cantidade e variedade de facilidades que o sistema proporciona ás grandes empresas, en forma de deducións e exencións fiscais. Segundo o referido relatorio *Tanto tés, tanto pagas?*, en 2011, ás dez maiores empresas do Ibex 35 lles tería correspondido pagar 10.211 millóns de euros polo Imposto de Sociedades (30% dos 34.036 millóns de euros de lucros antes de impostos que obtiveron); porén, só pagaron 5.796 millóns (case 18% de taxa efectiva sobre a base impoñíbel). O resto, 4.415 millóns de euros (mais que todo o orzamento para saúde da Administración central en 2014), ficou polo camiño grazas ao gran número de deducións fiscais e estratexias contábeis.

Aínda que quen tiveron máis responsabilidade na crise foron as grandes entidades financeiras e

Foto: The Real Duluoz

quen máis a sofre é a cidadanía de a pé, as medidas adoptadas para lle facer fronte sempre foron no mesmo sentido: aumentar a fenda en detrimento da segunda. Unha reforma do mercado laboral que facilita o despedimento, reducións na prestación por desemprego, descontos no salario mínimo... todo apunta na mesma dirección. En abril de 2011, o Goberno deixou de vincular os grandes descontos fiscais para as multinacionais ao mantemento dos seus cadros de persoal. Catro meses despois, Telefónica anunciou a súa intención de despedir 8.500 empregados. O ano anterior, a multinacional española, lonxe de ter perdas, alcanzou os maiores lucros xamais obtidos por unha empresa española: 10.167 millóns de euros. "O pasado mes de xaneiro, o presidente Rajoy anunciou que España sairía da crise en 2014. Hai brotes verdes. O crédito chega ás grandes empresas e até Bill Gates inviste en España. Nese mesmo día, 4,7 millóns de persoas están aínda a esperar na fila do desemprego, nove millóns teñen problemas para pagar o recibo da luz e case a metade dos cidadáns españois maiores de 15 anos ten problemas para comprar comida, roupa ou medicamentos". (Daniel Montero en *Gobernar para as elites*, 2013, páx. 14).

As subas do IVE en xuño de 2010 e en setembro de 2012 implicaron un aumento de máis de cinco puntos en pouco máis de tres anos. En 2010, foi tamén aumentado o gravame das rendas do aforro no IRPF. Por último, a reforma que se aprobou a finais de 2011 e que se tornou efectiva en 2013 ao declarar as rendas de 2012 (en principio como medida temporal por dous anos, mais xa estendida a 2014) significou un aumento das taxas impositivas do IRPF sobre o traballo.

En España, existe unha considerábel fraude fiscal (e unha gran permisividade a ese respecto), que segue parámetros parecidos. Aínda que pola súa natureza delituosa é difícil ter números, o Sindicato dos Técnicos do Ministerio da Facenda estima que a evasión fiscal de impostos en España é de aproximadamente os 59.500 millóns de euros por culpa da falta de vontade política na loita contra a economía somerxida e a fraude fiscal. Esta cantidade supera os 57.000 millóns que se destinan á sanidade entre todas as comunidades autónomas e a Administración central en 2014, e case duplica os 30.370 millóns de euros estimados de fraude laboral, por cotizacións sociais non ingresadas.

Estímase que 72% dos impostos non pagos corresponden a grandes fortunas e empresas (case 43.000 millóns de euros), e 28% restante (uns 16.500 millóns) corresponde

Foto: Clara

á fraude de pemes, autónomos e particulares. A fraude das grandes fortunas e empresas é máis de seis veces maior do que España debería destinar á cooperación ao desenvolvemento se cumprise o obxectivo de 0,7% (7.000 millóns de euros).

Por se todo isto for pouco, existen os paraísos fiscais, esa especie de limbo onde os moi ricos colocan as súas riquezas, o que lles permite beneficiarse dos bens comúns, sen contribuír para eles, ou sen facelo na medida que lles corresponde. A pesar das declaracións de boa vontade de gobernos e institucións internacionais, nos paraísos fiscais agóchanse entre 21 e 32 billóns de dólares, que equivalen á suma dos PIB dos EUA e do Xapón, segundo o relatorio OI, que, ademais, citando fontes do Banco Central da Suíza (BNS), refire que en 2013 os españois ocultaban aproximadamente 80.000 millóns de euros só na Suíza.

En España, 33 das 35 empresas do Ibex 35 teñen filiais directas en paraísos fiscais non vinculadas coa súa actividade principal, e a tendencia aumenta coa crise. Ademais, cada vez redúcese máis a lista de países considerados fiscalmente paradisíacos (aínda que continúan a selo). O referido relatorio indica que, desde 2010, países como Panamá, Bermudas, Mónaco e máis recentemente as illas do canal británicas (Jersey, Guernesey, Illa de Man) deixando de ser considerados paraísos fiscais para a Axencia Tributaria (Suíza nunca constou na actual lista, creada en 1998), o que significa facilitar as condicións para as empresas españolas cuxas filiais operan neses territorios.

Estas prácticas resultarían máis difíciles nun sistema máis transparente, mais en España saber cántos impostos paga en realidade cada persoa e cómo lle afecta a adopción dunha ou doutra medida tributaria é unha información que non existe de maneira oficial.

Na outra cara da fiscalidade, a capacidade redistributiva, tampouco encontramos mellores noticias. Este efecto dos impostos é dado pola diferenza entre a desigualdade de rendas antes de impostos e a desigualdade de rendas despois de impostos. Pois ben, o sistema fiscal español (considerando impostos e prestacións) ten un efecto redutor da desigualdade dos máis baixos da Unión Europea. En 2012, España alcanzou a triste honra de ser o país europeo de maior desigualdade, só superado por Letonia.

Como explica Emilio Ontiveros en *Gobernar para as elites*, "a aplicación de políticas fiscais restritivas contribuíu para deprimir mesmo máis a actividade económica e o emprego nas familias de menor renda, ademais de reducir prestacións sociais básicas que deterioraron os niveis de benestar das familias de menor renda de forma significativa".

Unha boa parte da sociedade está enormemente frustrada polas evidencias sobre o inxusto do sistema tributario, porque se lle esixe un esforzo maior para facer fronte aos obxectivos de déficit, porque mentres realiza ese esforzo en troco recibe constantes cortes nas políticas públicas das cales se debería beneficiar, e porque ve que non hai unha actuación contundente contra quen abusan do sistema roubando o diñeiro público. A opinión de as regras tributarias estaren concibidas para favorecer os máis ricos é xeral. (*Tanto tés, tanto pagas?*)

2. Auxe e caída do Estado do benestar

Entre o final da Segunda Gran Guerra e os anos 70, a maioría de países occidentais (aínda que con grandes diferenzas entre o modelo europeo e o norteamericano) alcanzan cotas de benestar social e de seguridade social nunca coñecidas. O chamado "consenso keynesiano" fai que algúns dos privilexios de clase comecen a ser considerados dereitos universalizábeis. É o Estado do benestar e o momento das clases medias, aínda que non con igual desenvolvemento en todos os países. Nos países do sur de Europa que soportaron ditaduras (España, Portugal, Grecia), a expansión do Estado do benestar foi máis débil e máis lenta.

Esta nova paisaxe –pleno emprego e benestar sostido– modificaba a relación de forzas traballo-capital, equilibrándoas, o que non tarda en provocar reaccións. Ao longo dos anos 70 vai preparándose unha revolución conservadora que alcanza o seu triunfo no final da década, coa chegada ao poder de Margaret Thatcher na Gran Bretaña e de Ronald Reagan nos Estados Unidos.

Coa escusa da crise do petróleo de 1974, o capitalismo reorganízase baixo a influencia dos economistas da Escola de Chicago, que xa puxeran en práctica as súas receitas no Chile de Pinochet (o documental *A doutrina do shock* explícao detalladamente). O consenso keynesiano é sucedido polo consenso de Washington (aínda que a denominación é de finais dos 80), unhas políticas económicas que traían Thatcher e Reagan nas súas axendas: baixada de impostos e do gasto social, todo o poder para o mercado, máxima liberdade para a iniciativa privada e constantes restricións á actividade do sector público. Significan o desmantelamento do Estado do benestar, o adelgazamento até o incríbel do propio Estado, que ambos mandatarios consideraban que era o problema, non a solución.

Difúndese un novo dogma –o público é sinónimo de dilapidación e ineficacia; o privado garante a boa xestión e a eficiencia–, que prepara a privatización masiva de empresas e servizos públicos, convertendo en mercadoría, con lóxica mercantil, o que viñan sendo considerados servizos públicos, vinculados a dereitos que o Estado debe garantir (saúde, enerxía, auga, etc.). É a colocación en práctica política do axioma que di que o Estado é o problema, e o mercado a solución.

Noutras palabras: o que era de todos pasa a ser propiedade privada (previo saneamento con fondos públicos cando é necesario), co empobrecemento colectivo que iso implica e, sobre todo, coa copernicana mudanza de prioridades: o obxectivo non é prestar un servizo, senón extraer o maior beneficio posíbel. O papel do Estado modifícase radicalmente: de garante de dereitos da cidadanía pasa a garante de que non haxa trabas aos mercados.

É o triunfo do neoliberalismo, que significa a subordinación do político ao económico, do Estado ao mercado, dos dereitos da cidadanía ao enriquecemento duns poucos. As persoas vense despoxadas da súa cidadanía política, para beneficio da cidadanía económica, que, como diría anos máis tarde Saskia Sassen, é posuída polas grandes corporacións. O ben común, o espazo do público, tórnase cada vez máis pequeno. "O sometemento dos gobernos ás esixencias do mercado e, por tanto, do poder económico, representa unha quebra da democracia e unha perda da soberanía da cidadanía". (Pepe Montalvá. "Traballo digno para unha sociedade decente". *Cadernos HOAC*, n.º 9)

3. Cando os dereitos se frustran

Constitución Española:

Todos os españois teñen dereito a gozar dunha vivenda digna e adecuada. Os poderes públicos promoverán as condicións necesarias e estabelecerán as normas pertinentes para tornar efectivo este dereito, regulando a utilización do solo de acordo co interese xeral para impedir a especulación.

Pacto Internacional DESC:

Os Estados Partes no presente Pacto recoñecen o dereito de toda persoa a un nivel de vida adecuado para si e para a súa familia, incluso alimentación, vestido e **vivenda adecuados**, e a unha mellora continua das condicións de existencia. Os Estados Partes tomarán medidas apropiadas para asegurar a efectividade deste dereito, recoñecendo para este efecto a importancia esencial da cooperación internacional fundada no libre consentimento. (Art. 11.1)

Declaración Universal dos DD.HH.:

Toda persoa ten dereito a un nivel de vida adecuado que lle asegure, así como á súa familia, a saúde e o benestar, e en especial a alimentación, o vestido, a **vivenda**, a asistencia médica e os servizos sociais necesarios; ten igualmente dereito aos seguros en caso de desemprego, doenza, invalidez, viuvez, vellez ou outros casos de perda dos seus medios de subsistencia por circunstancias independentes da súa vontade. (Art. 25.1)

Dereito a unha vivenda digna

A relatora especial da ONU sobre o dereito á vivenda, no seu relatorio anual relativo a 2012, destacaba ao Estado español como exemplo negativo dunha política falida, "que levo á ruína a centenas de millares de persoas, a través de 400.000 execucións hipotecarias desde 2007". Segundo datos do Consello Xeral do Poder Xudicial, en 2008 (primeiro ano da crise), foron executados en España 26.748 lanzamentos ou desaloxos forzosos; nos anos sucesivos foron incrementándose, até atinxir os 70.257 durante 2012. Téñase en conta que este número só recolle os que levan a cabo as comisións de "servizos comúns de notificacións e embargos" (funcionarios xudiciais, policía e cerralleiro), mais non os realizados polos propios xulgados nas localidades onde non hai "servizos comúns".

Nin a denuncia da relatora da ONU nin os avultados números alteraron as políticas: nos primeiros seis meses de 2013 se realizaron 19.567 entregas xudiciais dunha vivenda hipotecada, cando en todo 2012 foran 23.774. Na primeira metade de 2013, foron desaloxadas da súa vivenda habitual 15.451 familias, fronte ás 19.335 desafiuzadas en todo o ano 2012. (No entanto, calcúlase que hai 3,44 millóns de casas baleiras en toda España).

As organizacións de dereitos humanos, como Amnistía Internacional (AI), denuncian que os desaloxos forzados, unha violación dos DD.HH. e do dereito internacional, acostuman facerse sen as garantías que corresponden:

1. Consulta previa sobre as condicións das persoas afectadas.
2. Prazo razoábel antes da execución.
3. As persoas afectadas deben participar no proceso de decisión.
4. Identificación das persoas que efectúan o desaloxo.
5. Ofrecer medios xudiciais se queren presentar recurso perante os tribunais.

Foto: Daniel Torrejón

Constitución Española:

Todos os españois teñen o deber de traballar e o dereito ao traballo, á libre escolla de profesión ou oficio, á promoción a través do traballo e a unha remuneración suficiente para satisfacer as súas necesidades e as da súa familia, sen que en ningún caso poida facerse discriminación por razón de sexo. (Art. 35.1)

Pacto Internacional DESC:

Os Estados Partes no presente Pacto recoñecen o dereito a traballar, que comprende o dereito de toda persoa a ter a oportunidade de gañar a vida mediante un traballo libremente escollido ou aceptado, e tomarán medidas adecuadas para garantir este dereito. (Art. 6.1)

Os Estados Partes no presente Pacto recoñecen o dereito de toda persoa ao gozo de condicións de traballo equitativas e satisfactorias. (Art. 7)

Declaración Universal dos DD.HH.:

Toda persoa ten dereito ao traballo, á libre escolla do seu traballo, a condicións equitativas e satisfactorias de traballo e á protección contra o desemprego. (Art. 23.1)

Dereito a un emprego e a un salario

A globalización incentivou enormemente os procesos de deslocalización industrial, aumentando os niveis de desemprego e afastando o horizonte do pleno emprego que auguraba o modelo do Estado do benestar. O filósofo André Gorz denominou este fenómeno como unha refeudalización das relacións laborais nos países occidentais, onde a man de obra está a ser precarizada co obxectivo –que parece que se está a conseguir– de volver competir coa man de obra barata dos países da periferia. Como consecuencia, está a ter lugar un proceso global de igualación á baixa tanto dos salarios como das condicións laborais.

Condicións de traballo inhumanas provocan accidentes como o da fábrica que ardeu en Bangladesh en novembro de 2012, en que morreron centos de traballadores. As fábricas maquiladoras de México, da América Central e do Caribe son coñecidas como "sweat shops", talleres do suor.

Os traballadores de grandes corporacións, como Wal-Mart ou McDonald's, non tiñan hai uns anos dereito a se sindicar e o goberno da Malaisia declarou "unions free", libre de sindicatos, o sector electrónico.

En España, o que máis creceu e continúa a crecer é a desigualdade. Segundo o relatorio de 2012 da Comisión Nacional do Mercado de Valores, os altos directivos das empresas cotizadas en Bolsa cobraron en 2012 un salario medio de 474.000 euros, un 1,6% máis que no exercicio anterior, superando 53 veces o salario mínimo interprofesional, que nese ano era de 8.979,63 euros. É so un dos estudos que poñen de manifesto esta tendencia, e que parece que fican curtos, segundo o Banco de España, que a finais de febreiro de 2014 alertaba que a desigualdade podería ser en realidade maior da mostrada polas estatísticas.

Os salarios e os dereitos diminuíron tanto, que ter traballo xa non salvagarda da pobreza; é o que se llama a pobreza laboral, cuxa taxa pasou de 10,7% en 2007 para 12,7% en 2012. A clase obreira está a pasar do proletariado para o precariado, terno nacido para nomear a actual situación do mundo do traballo.

Un dos trazos é o aumento, a ambos os lados do Atlántico Norte, da proporción da poboación empregada que nunca ten un traballo fixo, pasando dunha empresa para outra, mesmo dunha profesión para outra. Os salarios e as contribucións á Seguridade Social son considerabelmente inferiores aos dos contratos fixos e as prestacións máis limitadas, o que os converte nos contratos preferidos, en xeral, polos empresarios. Nos EUA, representan 30% de toda a poboación empregada, e algo similar ocorre na

Foto: Leliebloem

UE. En 2013, en España perdéronse 269.500 contratos indefinidos, mais asinaron contratos temporais 81.300 persoas máis.

A precarización prexudica tamén o conxunto da sociedade. Os salarios baixos fan máis lenta a demanda (se eu non podo comprar uns zapatos, quen os vende non se pode unha bicicleta, o que fai difícil que quen a vende poida ir ao cinema e quen a fabrica, manter os postos de traballo, etc.), nun círculo vicioso que non para de xirar. Os contratos temporais e de precarias condicións (os únicos que aumentan) empobrecen as arcas da Seguridade Social, xa que as súas cotizacións son moito menores e menos sostidas no tempo. "É interesante notar –escribe Vicenç Navarro– que os mesmos economistas neoliberais que alertaban do impacto negativo que a Transición demográfica tiña na viabilidade da Seguridade Social están a apoiar as políticas que están a destruír as fontes de financiamento da Seguridade Social. Así de claro".

O BSE indica que, a partir de 2008, a evolución do ámbito laboral, tanto en acceso ao emprego como en condicións laborais, "mostra un continuo retroceso: a maior caída do índice ocorreu en 2009 (-15,6%) e en 2012 se rexistrou un novo e importante paso atrás (-12,6%); no primeiro momento, a principal consecuencia foi a perda de emprego masculino relacionado co sector da construción; no segundo, unha deterioración xeral que reflicte o impacto negativo da reforma laboral".

Posta en marcha polo Goberno en 2012 como solución ao problema ("o maior avanzo da historia da humanidade", segundo Ana Botella), non parece que arranxase nada: nos dos primeiros anos da súa entrada en vigor, os salarios reducíronse unha media de 10%, segundo o terceiro Observatorio de Seguimento. O salario mínimo interprofesional conxelouse en 2013 nun montante de 9.034,20 euros por ano (645,30 euros/14 pagas); aínda que é o mínimo legal, a mediados de 2014 nalgunhas zonas, como Galicia ou Aragón, máis de 30% das persoas con traballo non chegaban a esa cantidade, e no resto de España o panorama non era moito mellor. Estes salarios de miseria e as altas taxas de desemprego están entre as causas de tres millóns de persoas non teren garantida a subsistencia básica, xa que os seus ingresos están en torno dos 300 euros mensuais, segundo o BSE, e que un en cada catro españois se encontre en risco de pobreza ou exclusión social, segundo o relatorio de Ol Crise, desigualdade e pobreza.

Foto: Chema Sanz

Non foi o único en minguar; a tímida mellora dos números do desemprego é debida á precarización das condicións de traballo: aumentaron as contratacións a tempo parcial e as de formación e aprendizaxe, especialmente nas empresas de maior tamaño; de xaneiro a novembro de 2013, o número de contratos indefinidos asinados diminuíu 22,5%. Un significativo retroceso foi que esta reforma practicamente elimina a negociación colectiva, acabando un importante contrapeso da desigualdade das relacións laborais, ao mesmo tempo que con décadas de loita obreira.

A referida reforma veu acentuar a desigualdade. No ano pasado, as empresas do IBEX 42 gañaron en conxunto 18.500 millóns de euros, case 58% máis que en 2012. Talvez por iso, no Global Fórum Spain celebrado en Bilbao a primeiros de marzo de 2014, altos executivos dalgunhas das empresas do IBEX 35 eloxiaron as reformas acometidas nos últimos anos, que, "aínda que insuficientes, afastaron o país do precipicio e asentaron as bases dunha recuperación que as súas compañías están a notar, a pesar de que a maioría dos cidadán continúa sen percibila".

Xa o dixo nunha ocasión o director executivo da General Electric: "Para competir, hai que espremer os limóns".

Constitución Española:

1. Recoñécese o dereito á protección da saúde.

2. Compete aos poderes públicos organizar e tutelar a saúde pública a través de medidas preventivas e das prestacións e servizos necesarios. (Art. 43)

Pacto Internacional DESC:

1. Os Estados Partes no presente Pacto recoñecen o dereito de toda persoa ao gozo do máis alto nivel posíbel de saúde física e mental.

2. Entre as medidas que deberán adoptar os Estados Partes no Pacto a fin de asegurar a plena efectividade deste dereito, figurarán as necesarias para:

(...)

d) a creación de condicións que aseguren a todos asistencia médica e servizos médicos en caso de doenza. (Art. 12)

Declaración Universal dos DD.HH.:

Toda persoa ten dereito a un nivel de vida adecuado que lle asegure, así como á súa familia, a saúde e o benestar, e en especial a alimentación, o vestido, a vivenda, a **asistencia médica** e os servizos sociais necesarios (...) (Art. 25)

Dereito á saúde

Para que a cobertura sanitaria sexa considerada universal, debe cumprir tres requisitos: totalidade da poboación, totalidade dos servizos (ou a maioría, incluíndo todos os básicos) e gratuidade. As políticas implementadas co discurso da crise van no sentido contrario e lévannos a un sistema de tres velocidades:

- **Ricos:** todos os servizos.
- **Clase media:** moitos servizos.
- **Pobres:** paquetes sanitarios.

A privatización progresiva da sanidade revela unha mudanza de modelo: a pasaxe da saúde como dereito para a saúde como negocio, e, en consecuencia, de considerar que as persoas somos cidadanía suxeito de dereitos, a sermos considerados clientes. Os fornecedores públicos teñen como finalidade a saúde do paciente e o ben social; os recursos humanos e técnicos serven para ese fin. Os fornecedores privados teñen como obxectivo maximizar os beneficios empresariais; a saúde do doente e o ben social son soamente medios. Ten dereito á saúde quen pode pagala, ben como seguro privado, ben porque traballa e cotiza, o que limita extraordinariamente o acceso á saúde dos colectivos máis vulnerábeis.

Foto: Jacinta Lluch

Os mecanismos de privatización funcionan así:

- O primeiro e máis importante, infrafinanciamento dos servizos públicos, que os deteriora e desprestixia.
- Énfase no control de doenzas, esquecendo a atención ao doente.
- Subcontratación no sector privado.
- Aluguer ou venda de hospitais públicos.
- Autonomía de xestión para hospitais públicos.

A prestixiosa revista médica *The Lancet* publicou en marzo de 2013 un estudo sobre os efectos sanitarios da crise económica e das políticas de austeridade en Grecia, Portugal e España, que concluía que "os suicidios e os brotes de doenzas

Foto: Popicino

Foto: Erwin Morales

infecciosas son cada vez máis comúns" como consecuencia das políticas de austeridade. Uns meses máis tarde (xuño 2013), outro estudo, este publicado no *British Medical Journal*, alertaba de que a austeridade provoca máis casos de VIH e tuberculose. A publicación sostiña que os cortes aplicados como parte das medidas de austeridade en España poderían levar a un desmantelamento efectivo de grandes partes do seu sistema sanitario e a un dano significativo na saúde da poboación.

O proceso de privatización da sanidade na Comunidade de Madrid foi emblemático e un dos que máis datos hai, grazas ás grandes mobilizacións da Marea Branca e ao Observatorio Madrileño da Saúde, integrado por concellos, sindicatos, asociacións profesionais e diversas entidades sociais. No seu terceiro relatorio, publicado en xaneiro de 2014, denunciaban que o proceso de privatización significa unha continua descapitalización da sanidade pública. "Os hospitais públicos tiveron unha diminución de 16,5% en 2013 que se debe sumar á de 9,5% en 2011 e de 1,5% en 2012. (...) Os orzamentos de 2013 e 2014 continúan esta liña de recortes (148 e 130 millóns de euros menos para sanidade)". As reducións xeran unha "dramática diminución" de medios materiais (infraestruturas, equipamentos, material funxíbel, etc.) e de profesionais, "pondo en perigo o seu funcionamento". O Observatorio calcula que desapareceron máis de 3.300 postos de traballo públicos na sanidade madrileña en só doce meses. Unha das consecuencias é o incremento das listas de espera; só na cirúrxica, pasaron de 47.966 doentes en setembro de 2004 para 70.918 en setembro de 2013 (47,85%), incrementándose o número de persoas que esperan e os tempos de espera en máis de seis meses.

Foto: Popicino

Por outro lado, os argumentos aducidos para a medida –maior eficiencia e axuste de gastos– son radicalmente desmentidos polos feitos: os seis hospitais que pasaron para a xestión mixta incrementaron o seu orzamento máis de 20% de media (entre 17,6% do Hospital do Sur e 24,5% do Hospital de Vallecas), aínda que se manteñen intactas as actividades e obxectivos.

O goberno madrileño deu por finalizado o proceso de privatización da sanidade en abril de 2014, por causa dunha sentenza do Tribunal Superior de Xustiza de Madrid que o deixou en suspenso. Porén, en maio de 2014, a Marea Branca denunciou que as privatizacións en sanidade continúan a través de "solapadas estratexias", como derivacións a centros concertados e privatización e peche de laboratorios públicos.

Constitución Española:

Os poderes públicos aseguran a protección social, económica e xurídica da familia. (Art.39)

Pacto Internacional DESC:

Os Estados Partes no presente Pacto recoñecen o dereito de toda persoa á seguridade social, inclusive ao seguro social. (Art. 9)

Declaración Universal dos DD.HH.:

(...) ten tamén dereito aos seguros en caso de desemprego, doenza, invalidez, viuvez, vellez ou outros casos de perda dos seus medios de subsistencia por circunstancias independentes da súa vontade.

A maternidade e a infancia teñen dereito a coidados e asistencia especiais. Todos os nenos, nacidos de matrimonio ou fóra de matrimonio, teñen dereito á mesma protección social. (Art. 25)

Dereito á protección social

Se as loitas obreiras e a presión social determinaron un avanzo dos dereitos sociais e laborais durante décadas, que o incremento da xeración de riqueza –conseguido co esforzo colectivo– fixo pensar que sería continuo, a tendencia comezou a se tornar máis lenta nos anos 80, e o discurso da crise significou a inversión da tendencia. A xornada de 35 horas semanais en Francia, a finais dos anos 90, implantada polo primeiro ministro Lionel Jospin, ficou como unha illa excepcional, sen continuidade, que só confirmou a regra.

A Seguridade Social nace precisamente como ferramenta para cubrir as necesidades das persoas en situación de doenza, maternidade, accidente de traballo ou doenza laboral, desemprego, invalidez, vellez e morte, así como para prestar asistencia médica e axuda ás familias con fillos. Mais as medidas de protección social teñen pouca cabida nunha lóxica capitalista de máximo beneficio que todo o converte en mercadoría, de forma que xa só están presentes nos discursos, mais non nas políticas.

O que está a ocorrer coas pensións é paradigmático neste sentido. Non só se retrasa cada vez máis a idade de xubilación, senón que se endurecen progresivamente as condicións, de maneira que é necesario cotizar máis e durante máis anos, para acceder a pensións minguantes (55% dos pensionistas cobra menos do Salario Mínimo Interprofesional), sen que pareza que teña límite, xa que políticos e organizacións patronais reclaman sempre maiores alongamentos da vida laboral.

O discurso xustificativo é que o recorte crecente é necesario para facer fronte ao envellecemento demográfico, que se acentuará a partir de 2020 pola chegada das xeracións nacidas no baby boom, ao que só se pode facer fronte con reformas adicionais. As arcas da Seguridade Social, dísenos, cada vez atesouran menos fondos e máis teas de araña, de maneira que, arguméntase, o sistema, tal como está, é insustentábel a medio prazo e terminaría por arrastrar na súa caída a economía nacional.

Porén, non faltan economistas solventes –incluídos Premios Nobel, como Joseph Stiglitz– que poñen en cuestión tanto os argumentos

Foto: Bridget Coila

Foto: DGTX

apocalípticos como os datos que os sustentan. Os fondos que sosteñen a Seguridade Social en España proceden maioritariamente das retribucións salariais, unha parte fornecidas polos empresarios e outra descontada das salarios dos traballadores. O maior perigo non vén tanto do envellecemento da poboación como dos enormes volumes de desemprego. Ademais, a situación non é tan ruinosa. Aínda que economistas neoliberais levan décadas augurando o desastre, este non chega. Como explica Juan Torres López no seu libro Contra a crise, outra economía e outro modo de vivir, as predicións alarmistas de que, sucesivamente, o déficit chegaría en 1995, 2000, 2005, 2010 e 2050, "nunca acertaron". En 2010, con máis de catro millóns de persoas no desemprego, rexistrouse finalmente un superávit de 2.383 millóns de euros.

A solución, dísenos, é que complementemos a magra pensión que eventualmente nos chegará con fondos de pensións privadas, o cal non deixa de ter trazos de humor negro nunha situación de desemprego crecente e condicións laborais minguantes. Torres López denuncia no dito libro que na realidade estes fondos constitúen "simples depósitos ou fondos de aforro", que sempre estiveron ao alcance de quen contan cunha renda sobrante suficiente para aforrar, e que realmente só son rendíbeis para quen teñen rendas moi altas.

Quen sae gañando? Algúns economistas denominan a presente época como de capitalismo de casino, e sabido é que nos casinos a banca sempre gaña, xa que, en resumidas contas son diñeiros que os aforradores colocan nas mans dos bancos para que invistan nos mercados financeiros; isto é, nin sequera son seguros, dado que están suxeitos ás flutuacións destes mercados.

Máis alá da súa seguridade e rendibilidade, o fondo da cuestión é que, máis unha vez, se trata de privatizar servizos públicos, de converter en mercadoría os dereitos da cidadanía. Como explican Vicenç Navarro, Juan Torres e Alberto Garzón en Están en perigo as pensións públicas? As preguntas que todos nos facemos. As respostas que sempre nos ocultan (www.attacpv.org/docs/Pensiones_Attac.pdf), "detrás desas afirmacións hai modelos que se presentan como moi elaborados mais que realmente están sustentados sobre supostos infundados. Grazas a eles, difúndense un día detrás doutro mensaxes catastrofistas que van influíndo progresivamente aos cidadáns que ao final terminan por crer o que ouven un número enorme de veces.

O que queren conseguir con eses discursos é moi simple: que sexan os bancos e non os poderes públicos quen manexen o aforro colectivo, e que ese aforro sexa gobernado con vistas a lle dar rendibilidade privada e non equidade ou solidariedade entre unha xeración e outra."

É especialmente ferinte o trato que están a recibir as persoas en situación de **dependencia** e os seus familiares. En 2006, foi aprobada a Lei de Promoción da Autonomía Persoal e Atención ás Persoas en Situación de Dependencia, máis coñecida como "lei de dependencia", presentada polo Goberno Zapatero, o seu promotor, como un grande avanzo social. O seu desenvolvemento e financiamento víronse freados só un ano despois da súa entrada en vigor, cando estaba a comezar a súa aplicación. A mudanza de Goberno só empeorou o panorama. Os seus dous primeiros orzamentos xerais diminuíron os fondos destinados para este fin até 65%; sobre estes cortes, os orzamentos de 2014 reduciron máis de 46%, o que deixa a lei en papel mollado e máis dun millón de persoas afectadas, entre dependentes e coidadores familiares, cunhas axudas irrisorias ou directamente inexistentes.

Foto: Big Max Power

Foto: Fernando Mafé

Constitución Española:

Todos teñen o dereito á educación. Recoñécese a liberdade de ensino. (Art. 27.1)

Pacto Internacional DESC:

Os Estados Partes no presente Pacto recoñecen o dereito de toda persoa á educación. (Art. 13.1)

Declaración Universal dos DD.HH.:

Toda persoa ten dereito á educación. A educación debe ser gratuíta, polo menos no concernente á instrución elemental e fundamental. (Art. 26.1)

Dereito á educación

Entre 2005 e 2009, a partida de educación nas contas públicas experimentaron un incremento de 17,9% (de 4,3 para 5,07% do PIB), mellorando claramente os números da década anterior, segundo o BSE, un proxecto de avaliación continua da situación social, realizado polo Colectivo Ioé, especializado en investigación social. As políticas adoptadas a partir do 2010 para enfrontar a crise, centradas na redución do gasto público, con especial repercusión nos investimentos sociais, teñen consecuencias importantes no ámbito educativo. En 2010-11, co Goberno do PSOE, a redución do orzamento educativo foi de 3,6%, e no ano seguinte, o Goberno do PP reduciu máis 2,7%, alcanzando 4,76% do PIB, segundo a mesma fonte. Se temos en conta que desde 2011 o PIB descendeu máis de 5%, a redución é aínda maior en termos absolutos.

Os alumnos matriculados en centros públicos de ensino non universitario aumentaron nestes anos de crise en 7,7%. O resultado de menos diñeiro para máis alumnado é que o gasto por alumno se reduciu en 7,8%, pasando de 6.457 para 5.951 euros. Xa que a diminución de fondos tamén afectou o número de profesores e profesoras, a proporción profesorado/alumnado viuse incrementada en 3,1%, quebrando a tendencia positiva que se viña rexistrando desde comezos dos anos 90.

Nos últimos anos ha mellorado a taxa de abandono escolar, pasando do 31,9% en 2008 ao 26,5% en 2011, como consecuencia do aumento de dificultades para acceder a un emprego, cunha taxa de desemprego xuvenil superior a 55% no primeiro trimestre de 2014. Unha mellora relativa que non fixo variar a posición na final da fila de España nesta triste clasificación, só por diante de Portugal e Malta.

No relativo aos estudos universitarios, o dato talvez máis escandaloso é a brutal suba das taxas universitarias, que significa un freo decisivo para a igualdade de oportunidades para acceder a estudos superiores. Para o curso 2014-2015 (ano de eleccións autonómicas), a finais do curso anterior, oito comunidades autónomas anunciaron que non as incrementarían, e tres máis que só aplicarían a suba do IPC. Esta conxelación vén, segundo datos do propio Ministerio de Educación, despois duns anos de fortes incrementos xerais (só Galicia e Asturias mantivéronas sen mudanzas nos dous últimos cursos), que nalgúns casos, como Cataluña e Madrid, superaron o 60%, polo que a reivindicación das asociacións de estudantes é que baixen, especialmente nuns tempos en que as maltratadas economías familiares dispoñen de menos diñeiro para o que non sexan gastos de subsistencia.

Foto: Universidad de Navarra

Estes son os números. No terreo educativo, as repercusións son dificilmente medíbeis a curto prazo, de maneira que os efectos das políticas de cortes se deixarán ver nuns anos. Porén, é difícil non estar de acordo coa lectura que destas números fai o BSE: "Son moitas as medidas que apuntan para unha clara deterioración da educación pública, como a ampliación do número de alumnos por aula, a redución de cadros de persoal, a menor cobertura de baixas do persoal e o aumento correspondente do horario lectivo do profesorado; cortes en transporte e comedores escolares; incremento do prezo das matrículas, etc.".

Pacto Internacional DESC:

Os Estados Partes no presente Pacto recoñecen o dereito de toda persoa a:

a) Participar na vida cultural;

b) Gozar dos beneficios do progreso científico e das súas aplicacións.

(Art. 15.1)

Declaración Universal dos DD.HH.:

Toda persoa ten dereito a tomar parte libremente na vida cultural da comunidade, a gozar das artes e a participar no progreso científico e nos beneficios que del resulten. (Art. 27)

Dereito á vida cultural

A diminución das rendas familiares repercute directamente na participación na vida cultural, xa que deben dedicarse ás necesidades básicas. A isto vén sumarse o encarecemento mediante unha brutal subida do IVE, que en setembro de 2012 pasou de 8% para 21% (o máis alto da Eurozona). Máis unha, en lugar de garantir o acceso universal aos bens culturais, como corresponde a un dereito, considérase a cultura como unha mercadoría da cal tirar beneficio.

Esta medida non só torna a cultura –cinema, teatro, concertos, libros, exposicións, etc.– nun artigo de luxo, fóra do alcance de camadas da sociedade cada vez máis amplas, senón que está a estrangular o sector. Até xuño de 2013, foron pechadas en España 150 salas de cinema, ficando algunhas cidades sen ningunha. A facturación de concertos e festivais musicais reduciuse case un 30% no primeiro ano de aplicación do novo IVE.

Foto: Turismo Madrid

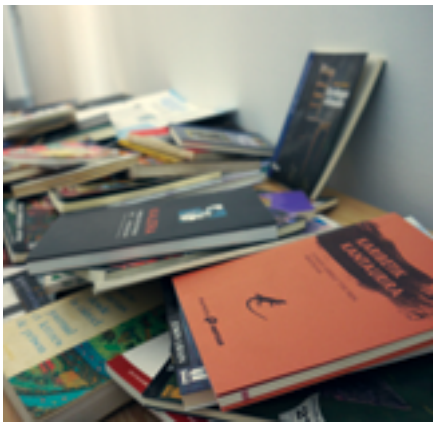

Foto: Literatura Eskola

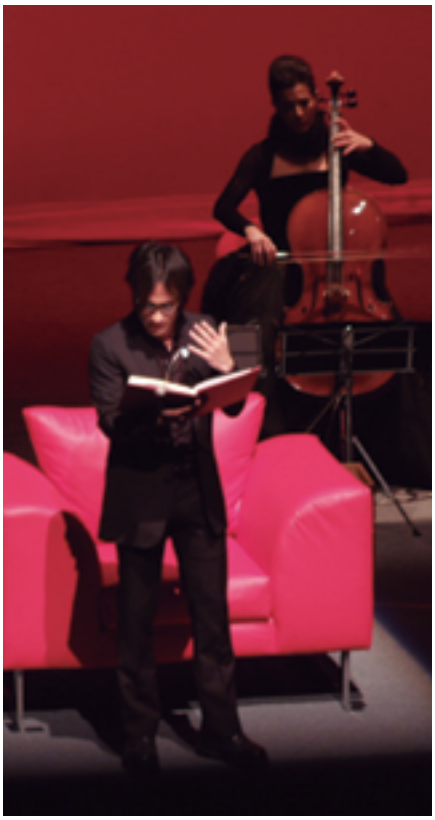

Foto: Karla Nney

A comezos de 2014, o Goberno revisou a súa decisión e baixou o IVE a 10%, mais só para o mercado da arte; isto é, que se benefician persoas de alto poder adquisitivo. Ir ao cinema e ao teatro, ou comprar un libro, continúa gravado co 21%.

No relativo á investigación, se entre 2007 e 2011 o gasto público español estaba no final da fila da UE, en 2014 "a I+D española estará no nivel de financiamento de 2002 ou 2003", denunciaba José Molero, catedrático de Economía Aplicada da Universidade Complutense.

Foto: Joseba Barrenetxea

4. Consecuencias da perda de DDSS: desigualdade, pobreza... e deslexitimación institucional

Foto: Polycart

A perda de dereitos económicos e sociais tradúcese en maiores desigualdades e en deterioración democrática.

Aínda que a crise foi e é utilizada como escusa, a situación actual responde máis a razóns estruturais e ten que ver coas raíces e coa evolución do sistema. A actual etapa do capitalismo, coa hexemonía do pensamento e das políticas neoliberais, concrétase no mundo dos valores nun hiperconsumismo. Conságrase a pasaxe de cidadáns para consumidores, con todo o que iso implica: a mercantilización de todas as realidades, un hiperindividualismo, coa conseguinte atomización social.

Foto: Félix Bernet

A saúde, a educación, a protección social, etc., pasaron de servizos para mercadorías, o que converte o dereito a acceder a elas no "dereito" a escoller o produto que preferimos. E crémolo. O problema é que o dereito está vinculado á cidadanía; aínda máis, ao facto de sermos persoas, mentres que a liberdade de escoller produto vén condicionada pola posesión de diñeiro para comprar. O salto foi enorme, mortal –para a cidadanía– e enormemente daniño para a democracia e a xustiza; isto é, para os nosos intereses como seres humanos. Non se "escolle" a educación ou a saúde; hai que garantir o acceso de todas e cada unha das persoas á educación, á saúde, á vivenda, etc.

O tránsito de cidadáns e cidadás para consumidores e consumidoras leva á ilusión de confundir liberdade de escolla con liberdade –non universal– de compra; no entanto, roubáronnos a capacidade e a posibilidade de decidir sobre os asuntos fundamentais da nosa vida colectiva (e, por tanto, persoal), que configuran o ben común. Tras a perversión da economía, a perversión da política, que é como dicir o deterioración da democracia. Un espazo público cada vez máis pequeno va desvanecendo o ben común non só como horizonte compartido, senón como mero concepto, pondo de manifesto que os dereitos económicos, sociais e políticos non están tan lonxe uns dos outros. Ou o que é o mesmo, que a obsoleta disxuntiva liberdade/igualdade é, máis do que un conflito falso, unha formulación enganosa (e con frecuencia interesadamente mentireiro). Pode dicirse que o recoñecemento práctico dos dereitos sociais é un termómetro fiábel da saúde democrática dunha sociedade. Non é posíbel separar democracia de xustiza, de maneira que todo retroceso da segunda o é tamén da primeira. Sen excepción. (A non ser que nos limitemos a unha concepción mecanicista da democracia que a reduce a ritos).

As desigualdades socioeconómicas increméntanse enormemente.

Foto: La Moncloa Gobierno de España

Foto: Pepe Pont

Na década de 1970, 1% da poboación estadounidense acumulaba 9% da riqueza total; en 2012, ese 1% concentraba xa 24% da riqueza. En contraposición ao proceso de converxencia social e económica que significou nese país o New Deal na década dos 30 e 40, e na Europa despois da Segunda Guerra Mundial, isto foi, en palabras de Paul Krugman, "a gran diverxencia", referíndose ao paulatino enriquecemento dunha minoría á custa da maioría. A década de 1980 significou a imposición práctica destas políticas, lideradas por Reagan nos EUA e Thatcher no Reino Unido e a súa lexitimación ideolóxica. A década terminou coa caída do Muro de Berlín, que representa o final da división do mundo en dous bloques e a expansión do capitalismo na súa fase "de casino". E o auxe dunha división con criterios diferentes: xa non será Leste/Oeste, senón que a división Norte/Sur non será xeográfica, senón socioeconómica e afecta de maneira transversal todos os países. A chamada crise veu acentuar a tendencia. Segundo o BSE, en 2008, a poboación en situación de pobreza (menos de 60% da renda media) estaba en torno do 20%, e tres anos máis tarde superaba o 22% (hai 20 anos superaba minimamente o 18%; vese que a crise non o explica todo).

Foto: Brett Tatman

Foto: R. Barraez D'Lucca

Que alimenta esta desigualdade? Os datos e moitos especialistas coinciden na causa básica: favorecer as rendas do capital á custa das do traballo, facilitando así un transvasamento sen precedente coñecido de recursos dos sectores máis pobres da sociedade cara aos máis ricos. Vicenç Navarro noméao de maneira máis clara e concisa: a explotación social. "A riqueza dos países aos dous lados do Atlántico Norte creceu de xeito moi significativo [nos últimos corenta anos]. Mais esta riqueza, resultado do crecemento da produtividade, foi máis a enriquecer ao mundo do capital, isto é, aos propietarios e xestores das grandes empresas (onde creceu a produtividade), a través do enorme crecemento dos lucros empresariais e das retribucións aos dirixentes e delegados destas empresas, á custa do escaso crecemento dos salarios que reciben os traballadores". De feito, nos EUA os salarios son hoxe máis baixos que en 1968, cando Luther King esixía un mínimo de 2 dólares/hora (Obama propón un salario que, en dólares de hoxe, equivale a 2/3).

Foto: Raphaël Thiémard

Foto: Daniele Muscetta

"A evidencia –prosegue Navarro– é clara e contundente. A partir dos anos 80, o mundo do capital estivo a incrementar o seu poder e os seus lucros, coa axuda dos Estados á custa do mundo do traballo. De aí que os primeiros foron vivindo mellor á custa de que outros (a maioría da cidadanía que obtén as súas rendas do traballo) vivan peor. Isto é o que se chamaba, e debería continuar a chamarse, explotación".

O nome da cousa, ou por que o chaman amor cando queren dicir sexo?

Como pode a cidadanía aguantar tan grandes e continuados atropelos aos seus dereitos? A resposta é complexa, mais un dos factores que mellor o explican é o nome que damos ás cousas. Cantaba Mary Poppins que a peor medicina con azucre pasará. Algo parecido ocorre coas palabras: hai denominacións insoportábeis e outras que, coa mesma realidade detrás, nos fan aceptar o inaceptábel porque obstaculizan tomar conciencia da realidade tanto como favorece seguir o camiño trillado das verdades oficiais. "A ortodoxia é a inconsciencia", escribiu George Orwell. A lingua conta cunha ferramenta moi adecuada para isto, que se chama *eufemismo* (literalmente, "que soa ben", e que consegue que non faga dano ao ouvido o que, porén, atenta contra o senso común e a decencia máis elemental.

O nome das cousas e cómo se relata o que ocorre sempre foi un vigoroso instrumento do poder. Como explica Humpty Dumpty a Alicia, quen manda é dono das palabras. "O traxe novo do emperador" é un conto de Andersen que ilustra moi ben este asunto e cómo responder: o neno que grita "O rei vai espido!" desfai o nó da tiranía. Chamar ás cousas polo seu nome sempre foi emancipador.

Carlos Fonseca inclúe no final do seu libro *Tipos infames. Os políticos, banqueiros e empresarios* que se están a encher coa crise un "Breve dicionario político da crise" en que denuncia a perversión interesada da linguaxe para enmascarar a realidade. "Teñan presente –advirte– que *eufemismo rima con cinismo*".

Estes son algúns exemplos do dicionario de Fonseca, reproducidos co seu permiso.

Din...	Mais significa...
Regulamentación fiscal extraordinaria	Amnistía fiscal
Esforzo e exercicio de responsabilidade do Goberno	Baixar as pensións
Aliñamento das retribucións ás condicións específicas das empresas	Baixar os salarios
Acordo de flexibilidade	Baixar os salarios
Economía de mercado	Capitalismo
Ticket moderador sanitario	Copagamento sanitario
Facilitar a xestión activa do patrimonio danado das entidades financeiras	Dar diñeiro público aos bancos quebrados
Procedemento de execución hipotecaria	Desafiuzamento
Flexibilidade laboral	Despedimento libre e gratuíto
Activos adxudicados	Embargos
Mobilidade exterior	Emigración por falta de traballo
Minijob	Emprego lixo
Austeridade	Empobrecendo da poboación
Impacto asimétrico da crise	Gañan os ricos e perden os pobres
Descolgue	Incumprir os convenios asinados
Solucións habitacionais	Minipisos
Baixas incentivadas	Ou marchas ou despedímoste
Emprendedor	Desempregado que se fai autónomo
Externalización de servizos públicos	Privatización
Retos ou desafíos	Problemas

Antisistema	Quen defende os servizos públicos
Racionalización laboral	Precarización do traballo
Axudas aos aforradores	Deducións fiscais para os máis ricos
Reformas estruturais necesarias. Racionalización do gasto público. Optimización de recursos. Medidas de aforro.	Recortes
Reforma do sistema financeiro	Rescate da banca
Axuste de tarifas	Suba da luz
Retraemento da paga	Supresión da paga extra aos funcionarios
Desaceleración. Desaceleración transitoria. Desaceleración acelerada. Desaceleración económica relativamente sincronizada, relativamente homoxénea. Conxuntura económica claramente adversa. Deterioración do contexto económico. Escenario de crecemento debilitado. As cousas van claramente menos ben.	Crise

O capitalismo industrial converteuse en financeiro (93% da economía non está vinculado á produción de bens ou servizos, senón á especulación). Por iso, a súa actual fase é denominada "de casino", que no social implica o que David Harvey chama un proceso de "acumulación por desposesión", caracterizado pola mercantilización e privatización de bens e servizos que, polo seu carácter público ou común, estaban anteriormente pechados ao mercado. A privatización do espazo e os bens públicos e o desmantelamento do Estado do benestar significan que o espazo da política foi ocupado polo mercado. "Hoxe temos –di Bauman– un poder que se tirou de encima a política e unha política despoxada de poder". Configúrase así unha globalización en que, como avanzou hai anos Petrella, os poderes reais son os financeiros, que ninguén escolleu, e os poderes "públicos" son os seus capataces, malversando así a súa lexitimidade e perdendo o seu sentido. De garantes de dereitos pasan para lexitimadores de privilexios.

Estes anos de políticas de austeridade, diminución do gasto e dos dereitos básicos, agrandaron mesmo máis a fenda social. Os recursos públicos –isto é, de toda a cidadanía– reducíronse progresivamente, para enriquecer mans privadas, o que significa unha gran descapitalización. Empresas públicas que se sanean con fondos públicos para ir despois a mans privadas, políticas que favorecen as grandes corporacións, deixando a cidadanía indefensa, rescates de bancos que detraen millóns de euros do erario público, procedentes de reducir investimentos sociais, ao mesmo tempo que as mesmas entidades financeiras deixan sen casa –e endebedadas de por vida– millares de persoas.

Talvez esta preferencia polos grandes explica que políticos de case todas as cores, unha vez acabada a súa etapa pública acaben ocupando postos relevantes nas mesmas empresas ou sentando nos seus consellos de administración, con substanciosos salarios. É o que se deu en chamar "portas xiratorias", que ligan os espazos público e privado, para beneficio das clases dirixentes, en ocasións con actuacións legais (ao fin e ao cabo, quen fan as leis son quen transitan por esas portas), mais non lexítimas (o referido libro de Carlos Fonseca explícao con números e pormenores).

Xunto á abundancia de casos de corrupción nas clases dirixentes e nos políticos, unha gran frade fiscal e políticas abusivas confluíron nunha especie de ruptura do pacto social e de desconfianza nas instituciónns. A indignación concretouse nun grito dirixido ao centro de gravidade da democracia representativa: "Que non nos representan, que non".

5. Defensa dos DDSS e construción de cidadanía

A situación descrita caeu sobre unha cidadanía en que se vai estendendo a conciencia de que non é obrigatorio resignarse porque "un outro mundo é posíbel". O Foro Social Mundial, que popularizou este slogan desde a súa primeira edición (Porto Alegre, xaneiro 2001), significou a mobilización de importantes sectores da cidadanía, a toma de conciencia do seu poder e da súa responsabilidade nos asuntos comúns. As políticas gobernamentais para facer fronte á crise indignaron unha poboación propicia a pasar á acción, como puxeron de manifesto o 15-M (ver Global Express n.º 18 "A rebelión das prazas") e todos os movementos que lle dan continuidade.

Crece aos poucos a conciencia de todas as loitas seren a mesma loita: locais e globais, minoritarias e maioritarias, polos dereitos sociais e polos dereitos civís. A resposta á situación de perda de dereitos sociais é inseparábel da reconstrución do pacto social. Mais non nos mesmos termos. Non se trata de regresar a ningún momento anterior, porque os tempos son outros, e porque momentos pasados explican a situación o actual. Hai que redefinir os termos do pacto social, de modo que, como indica Juan Torres López (*Contra a crise, outras economías e outros modos de vivir*), "os cidadáns teñan o suficiente poder para asegurar que as súas preferencias democráticas expresadas se tornen en decisións. O que hoxe ocorre é o contrario: as preferencias dos ricos son as únicas que o conseguen".

O camiño é estabelecer novos consensos, novos significados para conceptos como "cohesión social"; redefinir, na práctica, o papel das institucións (e estabelecer mecanismos que garantan o seu cumprimento), dos movementos sociais e o do conxunto da sociedade civil, "será crucial para redefinir un futuro baseado na equidade, a xustiza social e medioambiental e a solidariedade" (Óscar Mateos), ao mesmo tempo que crear novos contrapoderes.

Foto: Fotomovimiento

Resistencias cidadás

A cidadanía indignada acostuma utilizar formas de protesta tradicionais dos movementos proletarios, a tradición non violenta, e outras que a imaxinación vai ditando.

A **folga** é o recurso tradicional da clase obreira para reivindicar, cando se esgotan as negociacións, ou para forzalas, ou para facer presión cando están en curso. Aínda que a primeira fola de que se ten noticia data do Antigo Exipto, como forma de loita está vinculada á Revolución industrial. O auxe da socialdemocracia no século XX significou a legalización dos sindicatos e o recoñecemento do dereito de folga. A idea é interromper a produción –isto é, os lucros– para forzar o patrón a aceptar as reivindicacións, de maneira que a duración é un elemento significativo. O problema é que tamén se interrompen os salarios, o que converte as folgas de longa duración nunha guerra de resistencias. Folgas como a mantida polos traballadores e traballadoras da factoría de Panrico (Santa Perpètua de Mogoda. Barcelona) ao longo de oito meses (outono 2013 - metade 2014) son dificilmente sustentábeis. Unha das respostas tradicionais do movemento obreiro foron as caixas de resistencia, nutridas da solidariedade dos traballadores para axudar a subsistir en caso de folgas de longa duración.

De gran tradición pacifista é a **folga de fame**, que consiste en que unha persoa ou un grupo deixa de inxerir alimentos para reivindicar un dereito ou denunciar unha situación. Gandhi realizou numerosos protestos deste tipo na súa loita pola independencia da India. En España, alcanzaron relevancia a principios dos 90 as mantidas por membros da Plataforma 0,7% reivindicando maiores compromisos gobernamentais coa cooperación internacional. Jaume Sastre, un profesor balear, mantivo varias folgas de fame para facer presión sobre o Goberno insular para negociar cos docentes e, en última instancia, para reivindicar unha educación de calidade.

As **marchas** tamén teñen unha gran tradición non violenta, especialmente a marcha do sal, na cal Gandhi e os seus seguidores percorreron 300 quilómetros para protestar polo monopolio inglés sobre a produción e comercialización do sal. En maio de 2014, confluíron en Madrid marchas pola dignidade precedentes de todo o Estado protestando polas políticas gobernamentais e reivindicando "pan, traballo e teito".

Scratch é o termo inglés que designa son as rabuñadas que se fan nos móbeis ou no chan ao arrastrar algunha cousa sobre a súa superficie. No "dicionario" do activismo significa seguir alguén ao seu domicilio ou lugar de traballo para denunciar algún abuso ou facer presión nun determinado sentido sobre quen ten capacidade de decidir. O uso político da palabra naceu na Arxentina, en 1995, para denunciar perante a opinión pública verdugos da ditadura que ficaran impunes. Na España da crise, foi utilizado sobre todo pola PAH perante quen teñen algunha responsabilidade nos millares de desafiuzamentos.

A **obxección de conciencia** é o rexeitamento ao cumprimento dunha norma ou lei por considerala incompatíbel coas crenzas dunha persoa. Baséase en considerar que o imperativo a seguir a propia conciencia debe anteporse a calquera obrigación legal e, en principio, non pon en cuestión nin pretende mudar a dita norma. A Constitución Española recoñece xenericamente no seu Artigo 30 este dereito, pendente de ser regulado na respectiva lei. Porén, só a única lei que se elaborou a ese respecto foi a que regulaba a obxección de conciencia ao servizo militar obrigatorio, estabelecendo a prestación social obrigatoria, de xeito que, na práctica, este dereito non pode ser exercido legalmente.

A desobediencia civil consiste en non acatar unha norma de obrigado cumprimento por considerar que non é xusta, asumindo as consecuencias que tal transgresión poida implicar. Baséase na distinción entre legalidade e xustiza. É un acto político, xa que o obxectivo é modificar a orde xurídica para obter maiores cotas de xustiza e liberdade para toda a sociedade, que debe ser exercida de forma consciente, pública e pacífica. O adxectivo "civil" pretende pór de manifesto que é un acto de responsabilidade cidadá. Practicamente co mesmo significado, existe o termo **insubmisión**, que coloca o acento no exercicio de liberdade que implica non someterse ao que se considera inxusto.

Son formas de **resistencia civil**, de longa tradición nos métodos de loita non violenta, como o boicot e a folga, entre outras. No século XVI, Étienne da Boétie, no seu *Discurso da servidume voluntaria*, a describe con claridade: "Non desexo que o forcedes [o tirano], nin o fagades baixar do seu posto: basta con que non o sosteñades máis; e verédelo como un gran coloso ao que se lle tirou a base e polo seu propio peso cae e québrase". Tres séculos máis tarde, Henri Thoreau, escribe en *Do deber da desobediencia civil*: "Hai leis inxustas. Contentarémonos obedecéndoas ou trataremos de corrixilas e transgredímolas en seguida?".

Os obxectivos son tan ambiciosos que se torna necesario traballar a distintos niveis: global, europeo e estatal.

a. Ao nivel global, é necesario avanzar cara á construción urxente de institucións realmente capaces de gobernar a globalización e de estabelecer novas regras de xogo aos poderes financeiros que garantan o equilibrio entre o político e o económico.

b. Ao nivel europeo, é urxente recuperar o espírito do proxecto europeo orixinal, baseado en valores como a equidade ou a solidariedade e sobre todo na necesidade de que sexa un verdadeiro contrapeso da doutrina neoliberal.

c. Ao nivel estatal, é necesario mellorar a eficiencia do sector público (fundamental para o proceso de cohesión social), mais tamén estabelecer prioridades cun rostro humano (moratoria aos desafiuzamentos e aprobación da dación en pagamento, por exemplo). [*Papeles* 217. Óscar Mateos]

En todos estes ámbitos, perfílanse catro **liñas de acción**, que son outras tantas vías de compromiso persoal.

- **Resistencia e denuncia:** isto é, traballar para agrupar cidadáns que se indignan perante unha inxustiza e deciden oporse a ela, desde a loita contra os desafiuzamentos, pasando pola defensa da sanidade pública,até a auditoría cidadá da débeda.
Da indignación por un tema que afecta persoalmente, pásase á indignación por un modelo de sociedade que dificulta a vida á maioría da xente e especialmente aos máis débiles. A partir de aí, articúlanse plataformas e colectivos cidadáns para resistir e dar respostas adecuadas.
- **Construción de alternativas:** promover e participar en proxectos colectivos que son escola de democracia. A maioría destes proxectos teñen a ver coa democracia na economía: cooperativas de consumo, cooperativas de traballo asociado, asembleas de barrio, etc. Son estruturas de nivel intermedio fundamentais, pois nelas, ao mesmo tempo que van sendo construídas respostas á inxustiza que lles deu orixe, se exercitan e practican valores que son a base para a rexeneración democrática, e se desenvolven novas formas de participación e de acción política.
- **Concienciación (conciencia + acción) cidadá:** sen unha mudanza de mentalidade persoal, das ideas sobre o mundo ou a sociedade, é imposíbel a mudanza social. Esta mudanza inclúe as actitudes, o coñecemento e a información, a capacidade crítica e a capacidade de compromiso e solidariedade. Só as persoas que transitan por este tipo de procesos poden contribuír para a recuperación democrática a todos os niveis.
- **Local e global: un mundo largo, mais non alleo:** profundar na conciencia de que, aínda que os problemas sexan moi grandes e complexos e de alcance global, as accións locais, aínda que parciais, teñen o seu impacto. O desafío é construír a democracia global, porque é nese ámbito onde se moven as regras do poder económico, mais só será construído desde a cidadanía global que traballa en rede, que fai presión, etc. E aí reside precisamente a importancia das accións locais.

Estas catro liñas de acción teñen un novo instrumento de comunicación e activismo que está a ser chave para a súa capacidade de mobilización e de incidencia: as redes sociais. Un instrumento que tamén comeza a ser chave na xeración de conciencia crítica e dunha nova personalidade cidadá (Papeles CiJ 215. Elvira Durán)

A tarefa é inmensa; a boa noticia é que non hai que comezala: moita xente xa está a traballar.

Foto: Manuel

6. Si, pódese. Alternativas en marcha

Foto: Julien Lagarde

Estes desenvolvementos non son debidos a leis da natureza ou a leis económicas ou a outras forzas impersoais, senón ao resultado de decisións específicas dentro de estruturas institucionais que os favorecen. Isto continuará, a non ser que estas decisións e plans se revertan a través de accións e mobilizacións populares con compromisos dedicados a programas que abarquen desde remedios factíbeis a curto prazo até outras propostas a máis longo prazo que cuestionen a autoridade ilexítima e as institucións opresivas entre as que reside o poder. É importante, por tanto, acentuar que hai alternativas. (Noam Chomsky. Prólogo a Hai alternativas, de V. Navarro, J. Torres e A. Garzón)

En *Tipos infames*, Carlos Fonseca conclúe que "a única porta de saída é a indignación; a única posibilidade de mudanza, o protesto; a única esperanza de futuro, a vontade innegociábel de mudar esta sociedade inxusta". Moita xente puxo mans á obra para, desde a indignación, protestar e construír alternativas.

Está a xurdir un gran número de iniciativas sociais e económicas que deseñan un modelo de economía, de política, de sociedade, en suma, baseado en valores sociais e cooperativos imprescindíbeis para avanzar cara unha situación de maior xustiza social e medioambiental, cara un modelo que supere a lóxica capitalista.

En gran medida son as xentes que encheron as prazas naquel vasto movemento que se deu en chamar 15-M, ao cal algúns vaticinaron curta vida. Non foi así. Con moita menos visibilidade mediática, continúa vivo en asembleas locais e alimentando moitos destes colectivos que de ningunha forma son realidades estancas, senón que están ligados por vasos comunicantes moi transitados. En ocasións, reclamacións específicas concitan a solidariedade de todo o colectivo; noutras, unen forzas en vastas convocatorias, como as "marchas pola dignidade" que percorren as estradas e as cidades (22M) ou rodean as institucións (21J), co lema "Pan, traballo e teito". Algunhas das reivindicacións non só rodearon os parlamentos, senón que están a conseguir facer parte deles, a través de novas plataformas electorais e partidos.

Aínda que cada colectivo presenta reivindicacións específicas (acceso á vivenda digna, renda básica, acceso universal á sanidade de calidade, etc.), comparten reclamacións de fondo, con frecuencia de xeito explícito, construíndo así sinerxías que pon cada vez máis de manifesto que os problemas concretos apuntan a máis de fondo e que, por conseguinte, non se trata tanto de remendar o vestido, como de facer un novo. A metáfora non é gratuíta: desde o inicio, cada colectivo foi identificándose con camisetas de cor identificativa, que conforman unha paisaxe plural, multicolor e complexa.

Foto: Emilio Vaquer

As principais reivindicacións compartidas son:

- Dereitos básicos
- Defensa do público
- Democracia participativa, política e económica
- Xustiza económica

A **"Marea Verde"** (http://mareaverdemadride.blogspot.com.es) naceu en Madrid en xullo de 2011, e converteuse no movemento en defensa dunha educación pública de calidade, con plataformas por todo o Estado, que enchen as rúas de camisetas verdes (amarelas en Cataluña, "Marea groga": http://mareagroga.blogspot.com.es), facendo honra do seu nome, como unha verdadeira marea, que reclama o dereito á educación.

A **"Marea Branca"** (www.rebelmouse.com/MareaBlanca) agrupa os colectivos que defenden a sanidade pública e protestan contra os recortes e as privatizacións. Xurdiu tamén en Madrid, cando o goberno autonómico presentou un plan de privatización de seis hospitais e 27 centros de saúde. Foi estendéndose por todo o Estado e entre outros éxitos está o de conseguir que o Goberno madrileño desistise dos seus plans de privatización.

Foto: Imagen en Acción

Outras mareas xurdiron, como a **"Marea Vermella"** (investigación) e a **"Marea Laranxa"** (servizos sociais) identificando con diferentes cores distintas reivindicacións temáticas, que non son senón distintos aspectos dunha mesma reivindicación dos dereitos sociais, como se pon de manifesto cando se unen en convocatorias que converten as rúas nun arco da vella cidadá.

En novembro de 2011, os **"yayoflautas"** fixeron a súa primeira acción colectiva, ocupando unha sucursal do Banco de Santander en Barcelona. Comezaron defendendo as súas pensións, mais en pouco tempo se converteron nun colectivo moi activo sempre na defensa de dereitos sociais.

O movemento por unha renda **básica** (www.redrentabasica.org) reivindica esta sexa paga a toda persoa, por fondos públicos, como dereito de cidadanía (ver cadro).

[des]Banka (http://desbanka.org) nace como "fronte cidadá contra o poder financeiro" para loitar contra os abusos da banca e as consecuencias dun sistema financeiro inxusto. Reivindica que os servizos financeiros sexan servizos públicos e sociais (equiparábeis á sanidade e á educación), xa que son un instrumento necesario para tornar posíbeis proxectos de vida persoais e unha economía produtiva.

O movemento polos **orzamentos participativos** (www.presupostosparticipativos.com) traballa para que os orzamentos públicos sexan feitos coa participación directa da cidadanía, de maneira que respondan ás súas demandas e prioridades. Máis alá de constituír unha ferramenta de control financeiro, queren ser un instrumento de democracia participativa. Nacidos no Foro Social de Porto Alegre, xa se puxeron marcha nun bo número de municipios.

Democracia real xa! (www.democraciarealya.es) é unha plataforma que sustenta e promove accións en favor dunha sociedade máis democrática e xusta. Como moitos destes movementos, articúlase en grupos locais, xuntando os obxectivos globais a partir de prioridades e problemas arraigados no territorio.

Foto: Elena Cabrera

Foto: Arribalasqueluchan

Son só unhas poucas mostras dos innumerábeis movementos, colectivos, plataformas que articulan poder cidadán. Xunto a estas, de ámbito máis amplo, existen mesmo máis iniciativas locais, ás veces nós de plataformas estatais, ás veces con carácter propio. Un exemplo disto último encóntrase no municipio barcelonés de Figaró, gobernado desde hai dez anos por unha asemblea de veciños, practicando unha radical democracia participativa, sendo un dos seus piares os orzamentos participativos. O documental *O desafío de gobernar entre veciños* dá conta da experiencia.

Ademais de reivindicacións de fondo, estes movementos comparten métodos de democracia radical. As súas vías de loita son os tradicionalmente non violentos: folga, desobediencia civil, insubmisión, manifestacións, etc., xunto con outros máis innovadores e imaxinativos.

E, en definitiva, teñen como denominador común levar á práctica algo esencial para a democracia: que a política non é só nin principalmente asunto dos partidos, senón da cidadanía, que é en quen reside a lexitimidade.

Se nos organizamos, podemos

A prehistoria da Plataforma de Afectados pola Hipoteca (PAH) está en V de Vivenda, un movemento nacido en Barcelona que viña protestando na rúa para denunciar as dificultades dos mozos para accederen á vivenda. Vendo vir o estalido da burbulla inmobiliaria, en febreiro de 2009 convocan unha reunión, a que se presentan unhas 60 persoas. Así nace a PAH.

O grupo impulsor non quería crear unha oficina en que proporcionar asistencia á xente afectada, senón mobilizala, que coñecesen os seus dereitos e loitaran por eles. A realidade, porén, era outra: "Esperábamos encontrarnos moita xente anoxada porque houbera unha estafa, un engano masivo por parte do Goberno, dos bancos, mais encontramos xente devastada. Non podían nin falar. Sentían culpa, vergoña", explicaba Ada Colau, a súa entón portavoz, cando a PAH cumpría cinco anos. O apoio legal e informativo foi importante, mais a ocasión de se encontrar con persoas con experiencias parecidas tivo un efecto de recoñecemento, de empoderamento, decisivo no percorrido da Plataforma. Esta terapéutica recuperación da autoestima fixo que pasasen de afectados a activistas, que se informasen a fondo e pasasen á acción. "Quen vai defender o teu caso mellor do que ti mesmo?", preguntábase Ada nunha entrevista. "Nin o mellor dos avogados. Esa é unha das chaves do éxito da plataforma". A partir de aí foi expandíndose, e as persoas afectadas comezaron a crear plataformas nas súas localidades. En febreiro de 2014, cando se cumpría o quinto aniversario, contabilizaban 200 PAH en todo o Estado, e non paran de crecer.

Foto: Joan Luzzatti

Foto: Fotomovimiento

Foto: Imagen en Acción

En 2010, poñen en marcha a campaña "Stop Desafiuzamentos", que inicia a vida pública da PAH. O día 3 de novembro, uns 30 membros van a Bisbal, unha vila do Penedès, para tentar impedir o desafiuzamento de Lluís Martí, un mecánico na cincuentena cun fillo de nove anos ao seu cargo, sen traballo e cunha prestación social de só 426 euros que debía uns 100.000 euros á Catalunya Caixa. O desafiuzamento foi parado o primeiro día e, despois de varias tentativas posteriores, foi suspendido de forma indefinida. Era a primeira vitoria pública da Plataforma, seguida de moitas máis en Cataluña.

Ao ano seguinte, impulsa unha Iniciativa Lexislativa Popular (ILP) para que se admitise que os hipotecados desen a vivenda aos bancos como pagamento polo resto da débeda; o que se coñece como dación en pagamento. O procedemento da Iniciativa Popular, regulado por unha lei orgánica de 1984, permite que a proposta duns cidadáns sexa considerada polo Congreso dos Deputados, para o cal son precisas polo menos 500.000 sinaturas. A Plataforma conseguiu 1.402.854. A

Foto: Fotomovimiento

ILP entra no Congreso, mais a maioría absoluta tíralle contidos e desnaturalízaa. Non obstante, foi un paso decisivo para que a cidadanía tome consciencia do alcance e das causas do problema.

A principios de maio, a PAH paralizara 1.135 desafiuzamentos e conseguirá realoxar case 1.200 persoas. Con motivo do quinto aniversario, facía balanzo: "Millares de dacións en pagamento, condonacións e alugueres sociais conseguidos nestes anos, conquistados con grande esforzo, batallando caso a caso, semana tras semana, grazas a millares de heroínas e heroes anónimos que se deixan a pel neste movemento. (...) O apoio da opinión pública. Unha Iniciativa Lexislativa Popular (ILP) pola dación en pagamento e o aluguer social que recolleu un millón e medio de sinaturas. O apoio dos xuíces, do Parlamento Europeo e até das Nacións Unidas. A nosa denuncia chegou á prensa internacional, desde o *New York Times* ou a BBC Até Al Jazeera, pasando polo Xapón, Rusia ou Finlandia". Como eles mesmos recoñecen, "cousas que hai cinco anos nos dicían que eran imposíbeis".

As chaves destes éxitos, segundo a Plataforma, son:

1. Crear espazos de experiencia compartida en que as persoas asuman por si mesmas que os seus problemas non son cuestións individuais, senón colectivas.
2. A abordaxe de dereitos: están a ser vulnerados os dereitos de todas e todos nós, e o Estado está a incumprir os seus compromisos e obrigacións ao permitir, ou mesmo ao ser cómplice, da vulneración sistemática de dereitos humanos.

Foto: Imagen en Acción

3. Xerar empoderamento a través de ferramentas que capaciten a xente, de maneira que nos poidamos defender por nós mesmos, sen ter que delegar en ninguén.

4. Solidariedade e apoio mutuo, de forma que nunca ninguén máis se sinta soa/só.

5. A PAH é un dispositivo simple e fácil de replicar, con moi poucos requisitos: asembleario, partidista e independente, gratuíto e pacífico. Quen quere formar unha PAH, ten todos os materiais necesarios na web.

6. Unha aposta pola comunicación, no sentido máis amplo. A PAH quere ser un instrumento real para a maioría social afectada pola estafa hipotecaria, pelo que fala a linguaxe da xente e usa todos os medios posíbeis para comunicar, quer sexan tradicionais ou alternativos, así como as novas redes sociais.

7. Unha estratexia complexa, que articule obxectivos a curto, medio e longo prazo, así como múltiplos niveis: interpelación ás Administracións, accións xudiciais, incidencia internacional, acción directa e desobediencia civil como mecanismo de autotutela dos dereitos vulnerados.

O problema da vivenda non se resolveu; o proceso continúa, mais a experiencia deste movemento mostra, a pesar do acoso e das tentativas de desprestixio, que "si, pódese: que somos maioría e, se nos organizamos, temos moito máis poder do que nos fixeran crer".

http://afectadosporlahipoteca.com/

Para saber máis

(Continúa na páxina seguinte)

Relatorios

- ***Tanto tés, tanto pagas?* Relatorio Oxfam Intermón n.º 35.** www.oxfamintermon.org/sites/default/files/documentos/files/TantoTienesTantoPagas.pdf
- ***Gobernar para as elites. Secuestro democrático e desigualdade económica*. Relatorio Oxfam** http://opcions.org/es/revista
- ***Crise, desigualdade e pobreza.* Relatorio Oxfam Intermón n.º 32.** www.oxfamintermon.org/sites/default/files/documentos/files/Informe_IO_Crisis_desigualdad_y_pobreza_300113.pdf
- ***O custo humano da austeridade: a xente pobre paga por unha crise que non causou.* Relatorio de Caritas Europa** www.caritas.eu/the-human-cost-of-austerity-poor-people-paying-for-a-crisis-they-did-not-cause
- ***Exclusión e desenvolvemento social.* Fundación FOESSA e Caritas, 2012** www.caritas.es/imagesrepository/CapitulosPublicaciones/4314/EXCLUSION%20Y%20DESARROLLO%20SOCIAL.%20Versi%C3%B3n%20digital.pdf

Libros

- ***La economía desenmascarada. Del poder y la codicia a la compasión y el bien común.*** Manfred Max-Neef e Philip B. Smith. Icaria, 2014.
- ***Contra la crisis, otra economía y otro modo de vivir.*** Juan Torres López. Edicións HOAC. Madrid, 2011.
- ***Tipos infames. Los políticos, banqueros y empresarios que se están forrando con la crisis.*** Carlos Fonseca. Temas de Hoy. Madrid, 2014.
- ***Hay alternativas. Propuestas para crear empleo y bienestar social en España.*** Vicenç Navarro, Juan Torres López e Alberto Garzón. Prólogo de Noam Chomsky. Sequitur, 2011. (http://www.attac.es/uploads/Hay-alternativas-web.pdf)

globalexpress

Co financiamento de:

Global express pretende xerar preguntas entre os alumnos e as alumnas sobre o que contan os medios de comunicación. Trátase de promover unha visión crítica da realidade, que lles permita comprender o estado do mundo e, en especial, a situación do mundo en desenvolvemento.

Dossier informativo: **Araceli Caballero**

Actividades e guía didáctica: **Israel García, Marga Florensa, Quique Porcar, Jordi Sant, Anna Duch e Begoña Carmona**

Deseño e edición: **Estudi Lluís Torres**

Ilustracións: **Xavier Gàndara, Peix**

Tradución: **Mário J. Herrero Valeiro**

Coordinación: **Anna Duch**

Para saber máis

(vén da páxina anterior)

Artigos

- **"O que non se di sobre o crecemento das desigualdades sociais". Vicenç Navarro. Público, 27 febreiro 2014.** http://blogs.publico.es/dominiopublico/9270/lo-que-no-se-dice-sobre-el-crecimiento-de-las-desigualdades-sociales/
- **"A dramático deterioración da España e da Europa social". Vicenç Navarro. *Público*, 3 abril 2014** blogs.publico.es/dominiopublico/9605/

Folletos

- **"Mudanza de época, mudanza de rumbo? Contribucións e propostas desde os movementos sociais".** Óscar Mateos e Jesús Sanz. *Cuadernos CiJ* n.º 186
- ***Papeles CiJ*** (www.cristianismeijusticia.net/papers):
  - "Cara onde vai a democracia?" n.º 215
  - "Cara un novo contrato social" n.º 217
  - "O negocio da saúde" n.º 219
  - "Crónica dunha crise anunciada" n.º 191

Audiovisuais

- ***A doutrina do shock.* Naomi Klein, 2009** www.youtube.com/watch?v=Nt44ivcC9rg
- **O capital. *Constantin Costa-Gavras, 2012***
- ***O desafío de gobernar entre veciños*** proyectofigaro.wordpress.com

Páxinas web

- **Pacto Internacional de Dereitos Económicos, Sociais e Culturais** www2.ohchr.org/spanish/law/cescr.htm
- **Onde van os meus impostos?** www.dondevanmisimpuestos.es
- **Plataforma de Afectados pola Hipoteca** www.afectadosporlahipoteca.com
- **Marea Verde** www.mareaverdemadrid.blogspot.com.es
- **Marea Branca** www.rebelmouse.com/MareaBlanca
- **Renda básica** www.redrentabasica.org
- **[des]Banka** www.desbanka.org
- **Orzamentos participativos** www.presupuestosparticipativos.com
- **Democracia real xa!** www.democraciarealya.es

Visita a nosa web e descarga o Global express!

www.kaidara.org

n. 20 Dereitos sociais
n. 19 Sistema alimentario
n. 18 Revoltas sociais
n. 17 Crise económica global
n. 16 Cumio de Copenhague
n. 15 Agrocombustíbeis
n. 14 Consumo
n. 13 Turismo
n. 12 Petróleo
n. 11 Pobreza
n. 10 Mudanza climática
n. 09 Emerxencia e solidariedade
n. 08 Xogos Olímpicos
n. 07 Democracia
n. 06 Armamentismo
n. 05 África e seca
n. 04 Irak
n. 03 Cumio da Terra
n. 02 Arxentina en crise
n. 01 Afganistán